

**STANJE I PROGNOZE DALJNJEG KRETANJA EKONOMIJE
BOSNE I HERCEGOVINE**

**STATE AND PROGNOSSES OF FURTHER FLOWS IN ECONOMY
OF BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Sažetak

Prema dosadašnjim makroekonomskim analizama za 2011. godinu, u BiH se očekuje postepena ekonomska stabilizacija koja će biti obilježena vrlo niskim realnim ekonomskim rastom od 2%, niskim nivoom inflacije od 2,5%, blagim smanjenjem oficijelne stope nezaposlenosti na 42%, te daljnjim smanjenjem konsolidovanog budžetskog deficita na 3,4% BDP-a. Sve ukazuje na to da će ekonomski rast u BiH u 2011. godini i dalje biti vođen rastom izvoznog sektora zahvaljujući stabilizaciji potražnje zemalja EU i regije, ali praćen i blagim oporavkom domaće potrošnje uslijed očekivane stabilizacije tržišta rada i zaustavljanja rasta stope nezaposlenosti, stabilnog priliva doznaka (transfera) iz inostranstva. U 2011. godini može se očekivati i nešto povoljnija situacija kada su u pitanju investicije, zbog nastavka infrastrukturnih radova na koridoru 5C, novih investicija domaćih elektroenergetskih kompanija u širenje proizvodnih kapaciteta, te nešto bolji priliv stranih direktnih investicija. Kako upozoravaju bh. i inostrani analitičari, odugovlačenje sa formiranjem vlada i nastavkom reformskih procesa jedan je od rizika po očekivanu prognozu rasta za 2011. godinu, a i vrlo loš signal za potencijalne strane investitore.

Ključne riječi: ekonomija Bosne i Hercegovine, postkrizni period

Summary

According to previous macroeconomic analyses for 2011, the gradual economic stabilization is being expected in Bosnia and Herzegovina, which will be marked by low economic growth (cca 2 percent), low inflation level (cca 2,5 percent), slightly increasing official rate of unemployment (to 42 percent) and continuous increase of consolidated budget deficit (cca 3,4 percent) of the GDP. All those facts imply that economic growth in Bosnia and Herzegovina in 2011 will be still directed by export sector's growth, however followed by a slight domestic demand recovery, stabile inflows advances from abroad. We can expect in 2011 prosperity when it comes to foreign investments, primarily because of continuing of infrastructure works on Corridor 5-C, new investments of domestic electro companies into the manufacturing capacities expanding,

and also better flows of foreign direct investments. As both local and foreign analysts warn, the main risks for Bosnia and Herzegovina's future economic growth are delay with forming a domestic government and reform process' continuation.

Keywords: *economy of Bosnia and Herzegovina, post-crisis period.*

Uvod

Osnovni cilj rada je prezentirati aktuelne tokove u bh. ekonomiji. U vezi s tim, iznesena je procjena rasta bruto domaćeg proizvoda BiH u 2011. godini (ali koja ne uključuje političku nestabilnost). BiH je pod najvećim pritiskom ekonomske krize bila u 2009. godini, kada je došlo do pada BDP-a za 2,9 %, dok se 2010. godine blago oporavila uz ostvareni rast od 2,2%.¹ Ključni generator ekonomskog rasta u BiH u 2011. je daljnji rast izvoza, ponajviše u metalnoj industriji, uključujući glinicu, aluminijski i čelik, čija je cijena na svjetskom tržištu u porastu. Drugi pozitivan faktor trebaju biti javne investicije koje se dugo najavljuju. Naravno, sve to je pod pretpostavkom neprodublivanja političke nestabilnosti koja sigurno može imati značajne negativne implikacije. Nažalost, i u ovoj godini očekivati je povećanje stope nezaposlenosti sa prošlogodišnje 27,2% na 28,5% kako zbog sve izraženijeg gašenja malih firmi tako i očekivanih otpuštanja u javnom sektoru. Javna potrošnja u BiH dostiže skoro 50% BDP-a. To je neodrživo stanje i može se pretpostaviti da će vlasti biti prinuđene na redukciju radnih mjesta u javnom sektoru.

Upravo zbog aktuelnosti spomenutih problema, u tematici članka autori potenciraju razvoj BiH, te analiziraju dosadašnji bh. ekonomski razvoj (stanje, tokove, smetnje u razvoju i sl.). U samom težištu rada postavljen je problem istraživanja u smislu kako ubrzati ekonomski razvoj u BiH u cilju što efektivnijeg približavanja (konvergencije) članstvu u EU.

1. Aktuelno stanje i dinamika privrednog sektora u Bosni i Hercegovini

Bruto domaći proizvod osnovni je makroekonomski agregat ekonomske aktivnosti jedne zemlje, a per capita BDP-a općeprihvaćen

¹Dostupno na: http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2011/GI_2011_bs.pdf, 15. 6. 2011.

pokazatelj dostignutog nivoa privredne razvijenosti. Stoga u narednoj tabeli prezentira se dinamika ukupnog i per capita BDP-a u BiH za srednjoročje 2005–2010. godine.

Tabela 1. Dinamika bruto domaćeg proizvoda i per capita BDP-a u BiH u periodu od 2005. do 2010. Godine

Godina	Nominalni BDP u mil KM	BDP po stanovniku (u KM)	Stopa rasta realnog BDP-a u %
2005.	17.127	4.457	3,9
2006.	19.252	5.010	6,1
2007.	21.760	5.664	6,2
2008.	24.702	6.429	5,7
2009.	23.950	6.233	-3,0
2010.	24.486	6.371	2,2

Izvor: Centralna banka BiH, 2010.

Kada je riječ o dinamici rasta bruto domaćeg proizvoda u cijelom poratnom periodu, važno je istaći da su izuzetno visoke stope rasta zabilježene prvih poslijeratnih godina i to 75% u 1996, 35% u 1997, te 15,7% u 1998. godini. Ovako visoke stope rasta BDP-a same po sebi nisu iznenađujuće imajući u vidu vrlo nisku startnu poziciju (neposredno poslije rata BDP u BiH pao je na oko 20% predratnog), ali i veliki priliv međunarodne pomoći, s druge strane (cca 5 mlrd. eura). U posljednjoj deceniji (1999–2008) stopa rasta realnog GDP-a kretala se na prosječnom nivou od oko 6%. Pod utjecajem svjetske finansijske krize u 2009. godini zabilježen je pad GDP od -3,2%. Posljednjih godina nominalni GDP na nivou je oko 24 mlrd. KM.

Tabela 2. Promjene u relativnom nivou razvijenosti BiH prema nekim zemljama, EU i svjetskom prosjeku BDP-a per capita

Godina	Hrvatska =100%	Slovenija =100%	SAD =100%	EU =100%	Svijet =100%
1998.	22,0	10,7	3,6	6,7	23,8
2000.	30,1	13,2	3,6	7,2	26,4
2002.	28,3	13,2	4,0	7,2	29,8
2004.	28,8	14,7	5,3	8,5	34,6
2006.	30,6	13,7	5,9	9,1	35,0

2007.	32,1	16,2	8,1	10,7	44,4
2008.	29,6	17,0	9,7	13,0	49,3
2009.	30,0	17,5	9,2	12,9	46,5
2010.	30,8	18,1	8,8	12,8	45,6

Izvor: IMF Data and Statistics, World Economic Outlook Database, april 2011:
www.imf.org/imfdataandstatistics.

Tabela 2a. Uporedni pregled dinamike per capita BDP-a za BiH, Hrvatsku, Sloveniju, SAD, EU i svjetski prosjek za period 1998–2010. Godine

Godina	BIH	Hrvatska	Slovenija	SAD	EU	Svijet
1998.	1.084	4.923	10.133	30.277	16.275	4.553
2000.	1.260	4.188	9.534	34.774	17.500	4.769
2002.	1.467	5.181	11.093	36.400	20.360	4.923
2004.	2.128	7.378	16.446	39.934	25.900	6.153
2006.	2.581	8.422	18.816	43.883	28.316	7.383
2007.	3.712	11.576	22.933	45.845	34.490	8.353
2008.	4.625	15.634	27.146	47.440	35.000	9.385
2009.	4.279	14.243	24.417	46.381	33.135	9.200
2010.	4.318	10.394	23.705	47.283	24.300	9.020

Izvor: IMF Data and Statistics, World Economic Outlook Database, april 2011:
www.imf.org/imfdataandstatistics.

Analizirajući *per capita* BDP-a u periodu 2000–2009. godine dolazi se do sljedećih zaključaka:²

- ostvaren je relativno dinamičan rast per capita BDP-a Bosne i Hercegovine i to po stopi od 13,3%, što predstavlja više nego udvostručenje per capita BDP-a u posmatranom periodu;
- najviši nivo per capita BDP-a dostignut je u 2008. godini (4.625 \$). Prema tom pokazatelju BiH je u skupini 180 zemalja rangirana na 85 poziciji u svijetu;
- uporedbe sa BDP-om razvijenih područja u 2008. godini pokazuju da per capita BDP-a BiH predstavlja tek 13,0% per capita EU, 9,7% SAD-a, 17,0% Slovenije, 29,6% BDP-a Hrvatske, odnosno 49,3% svjetskog prosječnog per capita BDP-a.

² Komentari i analize prezentiranih tabela mogu se naći u: M. Klapić, *Osnovne karakteristike i trendovi privrede Bosne i Hercegovine*, Ekonomska revija br. 8, god. IV, Ekonomski fakultet u Tuzli, 2006, str. 40–51.

Iako teške posljedice svjetske finansijske krize opterećuju ekonomiju BiH, u 2010. godini su ostvareni respektabilni rezultati u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Pozitivni trendovi iz druge polovine 2009. godine su nastavljeni i dodatno su poboljšani, što je rezultiralo rekordnim vrijednostima izvoza i zadržavanjem uvoza na znatno nižem nivou od onoga iz 2007. godine i posebno veoma teške 2008. godine.³ Značajan utjecaj su imale i više cijene domaćih vodećih izvoznih proizvoda na svjetskom tržištu, pa je stopa količinskog povećanja izvoza tih proizvoda nešto niža, ali ni ta činjenica ne umanjuje realnost izvozne ekspanzije i ubrzanog povratka vodećih izvoznika punoj uposlenosti kapaciteta.

Tabela 3. Izvoz i uvoz BiH u periodu 2005–2010. godine u mil. KM

Godina	Izvoz	Uvoz	Saldo robne razmjene	Pokrivenost uvoza izvozom u %
2005.	3.783	11.178	-7.395	33,8
2006.	5.164	11.389	-6.225	45,3
2007.	5.937	13.899	-7.962	42,7
2008.	6.711	16.286	-9.575	41,7
2009.	5.530	12.348	-6.818	44,8
2010.	7.293	13.329	-6.035	54,72

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

Podaci pokazuju da je u 2010. godini ostvaren izvoz iz BiH u vrijednosti (cca) 7,29 mlrd. KM, što je za 29,45% više u odnosu na 2009. godinu. U istom periodu vrijednost uvoza je iznosila (cca) 13,33 mlrd. KM, što je za 10,78% više u odnosu na 2009. godinu. Zahvaljujući ovakvim rezultatima, nivo pokrivenosti uvoza izvozom je u ovom periodu iznosio 54,72%. Ukupan vanjskotrgovinski deficit je u 2010. g. znatno smanjen i iznosio je (cca) 6,03 mlrd. KM, što je za 5,66% manje u odnosu na 2009. godinu. Posebno je važno naglasiti da je znatno niži deficit posljednji put ostvaren još 2002. godine, kada je nivo pokrivenosti uvoza izvozom bio upola manji, a vrijednost izvoza iznosila je tek četvrtinu 2010. godine.

Statistika BiH pokazuje da su zemlje članice EU i CEFTA-e najznačajniji vanjskotrgovinski partneri. Međutim, došlo je do promjene

³ Više u: A. Domazet, *Intraindustrijska trgovina – od komparativnih ka konkurentskim prednostima u vanjskoj trgovini BiH*, Ekonomija ubrzanog razvoja, Forum Bosna, br. 43/08, Sarajevo, 2008, str. 135–166.

strukture poretka među vodećim partnerima. Prema grupama zemalja, najizraženiji bh. partner je kontinuirano EU, a pojedinačno se izdvajaju Hrvatska (14,98% izvoza i 18,81% uvoza), Njemačka (15,36% izvoza i 8,98% uvoza), Srbija (12,68% izvoza i 12,21% uvoza), Italija (11,88% izvoza i 7,77% uvoza) i Slovenija (8,47% izvoza i 9,65% uvoza).⁴ Ohrabrujuće je da je evidentno povećanje učešća ostalih zemalja u strukturi vanjskotrgovinske razmjene BiH, posebno izvoza, ali još nedovoljno u odnosu na vodeća tržišta.

Tabela 4. Struktura izvoza BiH po tržištima 2009. i 2010. Godine

Država/područje	2009 (KM)	Učešće(%)	2010 (KM)	Učešće (%)
Njemačka	816.895.471	14,50	1.120.480.722	15,36
Hrvatska	969.048.654	17,20	1.092.310.016	14,98
Srbija (bez UNMIK/Kosova)	770.035.448	13,67	925.057.924	12,68
Italija	704.929.682	12,51	866.460.063	11,88
Slovenija	465.126.680	8,26	617.801.438	8,47
Austrija	327.169.057	5,81	478.147.587	6,56
Crna Gora	250.306.472	4,44	327.384.994	4,49
Švicarska	114.005.653	2,02	162.700.125	2,23
UNMIK/Kosovo	116.727.490	2,07	159.026.855	2,18
Ostale zemlje	1.100.173.645	19,53	1.544.446.466	21,17
UKUPNO	5.634.418.252	100,00	7.293.816.190	100,00

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

Tabela 5. Struktura uvoza BiH po tržištima 2009. i 2010. Godine

Država/područje	2009 (KM)	Učešće (%)	2010 (KM)	Učešće (%)
Hrvatska	2.322.624.042	19,30	2.507.827.959	18,81
Srbija (bez UNMIK/Kosova)	1.481.290.002	12,31	1.627.242.004	12,21
Slovenija	1.189.085.466	9,88	1.286.272.333	9,65
Njemačka	1.108.636.817	9,21	1.196.480.661	8,98
Italija	1.037.809.692	8,63	1.035.234.752	7,77
Švicarska	874.700.267	7,27	912.803.158	6,85
Austrija	761.600.277	6,33	892.990.251	6,70
Mađarska	435.223.408	3,62	482.329.465	3,62
Turska	326.485.916	2,71	337.475.3852	2,53

⁴Agencija za statistiku BiH, 2011.

Ostale zemlje	2.494.672.371	20,73	3.050.811.579	22,89
UKUPNO	12.032.128.258	100,00	13.329.449.515	100,00

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

U strukturi vanjskotrgovinske razmjene ostvarene u 2010. godini, analiziranoj prema sektorima privrede, uočljivo je poboljšanje položaja u većini sektora uz mnogo značajnije povećanje vrijednosti izvoza od uvoza.

Imajući u vidu prethodno navedeno, može se zaključiti da je izvoz najviše povećan u sektorima: rude i metali (51,51%), mineralna goriva (46,44%), hemijski i farmaceutski proizvodi, đubriva, plastika i gume (38,29%), a smanjen je u sektoru: kamen, kreč, cement, beton i keramika (16,21%). Uvoz je najviše povećan u sektorima: mineralna goriva (39,23%), koža, krzno i tekstil (15,11%), rude i metali (14,59%), a smanjen je u sektorima: kamen, kreč, cement, beton i keramika (3,57%) mašine, aparati, mehanički uređaji, kotlovi i dr. (0,37%).

Tabela 5 a. Struktura vanjskotrgovinske razmjene BiH po sektorima privrede 2010.

Sektor	Izvoz u KM	2010/2009	Uvoz u KM	2010/2009
Agroindustrija	563.916.315	21,01%	2.467.210.344	4,26%
Mineralna goriva	1.111.102.538	46,44%	2.623.814.597	39,23%
Hemijski i farmac. proizvodi	625.272.098	38,29%	1.923.160.120	9,11%
Kamen, kreč, beton	105.826.315	-16,21%	376.067.159	-3,57%
Koža, tekstil, krzno	840.509.411	13,87%	1.217.338.691	15,11%
Drvo, papir, namještaj	1.301.888.357	20,43%	719.593.614	3,18%
Rude i metali	1.676.551.391	51,51%	1.233.620.798	14,59%
Mašine, aparati i dr.	1.021.262.499	19,25%	2.643.004.913	0,37%
Ostali razni proizvodi	47.577.280	-3,34%	134.639.268	-12,25%
UKUPNO	7.293.816.190	29,45%	13.329.449.915	10,78%

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

Pozitivan trend se kontinuirano nastavlja 2011. godine, ali i rast uvoza. Tako je u januaru 2011. godine ostvaren izvoz iz BiH (cca) 626 miliona KM, što je 42,08% više u odnosu na isti mjesec 2010. godine. U istom periodu je povećana i vrijednost uvoza koja je iznosila 931 milion KM, što je za 30,64% više u odnosu na januar 2010. godine. Zahvaljujući ovakvim rezultatima, nivo pokrivenosti uvoza izvozom je povećan za

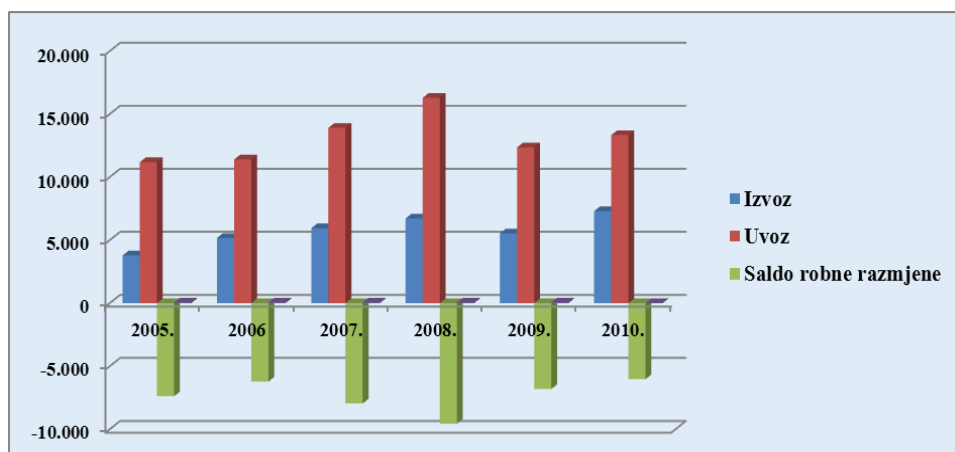
8,76%, te je u ovom periodu iznosio rekordnih 67,3%. Uz to je i vanjskotrgovinski deficit u januaru 2011. godine povećan za 12,06% u odnosu na isti period. Povećanje uvoza je svakako zabrinjavajuće, ali je ohrabrujuće održavanje vrijednosti izvoza na visokom nivou, iako je u januaru obim ekonomskih aktivnosti obično niži od prosjeka.

Osvrtom na vanjskotrgovinske robne tokove BiH u posmatranom srednjoročju 2005–2010. godine, posebno njihov odraz na stopu pokriva uvoza izvozom, mogu se kao karakteristične izdvojiti sljedeće činjenice:

- najviša stopa pokriva uvoza izvozom (54,7 %) postignuta je u 2010. godini, tj. godini najvećeg izvoza u navedenom periodu, a najniža u 2005. g. (33,8 %);
- u neposredno pretkriznom periodu (2006–2008) uvoz BiH raste brže (stopa 19,5 %) od izvoza (14,0 %), što rezultira trendom opadajuće stope pokriva uvoza (pad od 45,3 % u 2006. g. na 41,7 % u 2008. g.);
- utjecajem krize izvoz u 2009. g. ne dostiže vrijednost iz prethodne 2008. g. (manji je za 1,2 mlrd. KM), ali je i uvoz drastičnije smanjen (za oko 4,0 mlrd. KM), što je efektuiralo višom stopom pokriva uvoza (od 41,7% u 2008. povećana na 45,8% u 2009. g.);
- u 2010. godini povećanjem izvoza za 1,7 mlrd KM ali i uvoza (za 1,0 mlrd. KM) u odnosu na 2009. postiže se dosad najpovoljniji odnos izvozno-uvoznih tokova (stopa pokriva uvoza oko 55%).

Prethodno istaknuti komentari su lahko vidljivi i na slijedećoj slici:

Slika 1. Uvoz i izvoz BiH u periodu 2005–2010. godine

Značajna poboljšanja u obimu i strukturi vanjskotrgovinske razmjene BiH ostvarena u 2010. godini i početkom 2011. godine pokazatelj su realnih potencijala domaćih vodećih izvoznika da u povoljnijim uslovima iskoriste svoje prilike i uspješno posluju čak i na „zahtjevnijim“ tržištima. Nažalost, sličnih poboljšanja uslova poslovanja na domaćem tržištu nema, te veliki dio bh. privrede još uvijek ne osjeća naznake oporavka od globalne finansijske krize, zbog čega su stope rasta cjelokupne industrijske proizvodnje ostale simbolične, a broj nezaposlenih se povećao. Koliko god bili sposobni, sami izvoznici ne mogu „spasiti“ domaću ekonomiju. Iako je to bilo i logično očekivati, povećanje obima industrijske proizvodnje i izvoza nije rezultiralo smanjenjem nezaposlenosti, već se, naprotiv, nakon višemjesečne stagnacije broj registrovanih nezaposlenih dodatno povećao i iznosi (cca) 530.000.⁵ Ipak, ukoliko se u 2011. godini ukloni barem dio barijera bh. izvozu i omogući ravnopravnost domaćih sa stranim proizvodima na tržištu BiH, pozitivni bi se trendovi mogli dodatno poboljšati, te tako nastaviti i u 2012. godini.

Veći broj domaćih proizvođača su, i pored djelovanja svjetske finansijske krize, u prethodnom periodu, posebno u 2010. godini, uspjeli obnoviti uzlazni trend poslovanja i osvojiti nova tržišta. Tako nakon duge pauze domaće kompanije namještaja su počele izvoziti na tržište Velike Britanije, Norveške i dr.⁶ Pored metalskog sektora, drvna i industrija namještaja je sigurno najsvjetlija tačka domaće privrede od koje se može očekivati dalji razvoj tokom 2011. godine. Industrija tekstila, kože i obuće, koja kontinuirano posluje na granici rentabilnosti, suočila se u recesiji s pojačanim problemom likvidnosti, jer čak i neznatno povećanje kamatnih stopa na kreditna zaduženja proizvođača u ovom sektoru dramatično se odražava na njihovo poslovanje. Istovremeno se drastično smanjio i obim narudžbi iz inostranstva, a dodatni problem je bila promjena carinskog tretmana lohn-poslova, čime su troškovi naših izvoznika u tim aranžmanima bili nepodnošljivo uvećani. Usklađivanjem carinskih opterećenja s EU ovaj je problem najvećim dijelom prevladan, a u Republici Srpskoj su posebni poticaji od po 50 KM po zaposlenom radniku (koji su isplaćivani do kraja 2010. godine) dodatno pomogli preživljavanju u recesiji. Oporavak na bh. izvoznim tržištima i za ovaj je

⁵ Agencija za statistiku BiH, 2011.

⁶ Više u: E. Muratović, *Regionalna ekonomska saradnja zemalja Jugoistočne Evrope u funkciji njihovog bržeg priključenja EU sa posebnim osvrtom na BiH*, magistarski rad, Ekonomski fakultet, 2010, str. 25

sektor bio presudan, te on bilježi konstantan rast izvoza, posebno u EU, a pojedini proizvođači i nova ulaganja, širenje proizvodnje i pa čak i rekordne rezultate.

U sferi direktnih stranih ulaganja već godinama u BiH postoje neutemeljene najave spektakularnih ulaganja i grandioznih projekata i stvarni kontinuirani pad njihove vrijednosti.⁷ Izvjestan period (posebno period svjetske finansijske krize) BiH predstavlja neprivačno okruženje za strani kapital. Potrebno je istaći da ovakva trenutna situacija nije samo nastala kao posljedica globalne ekonomske krize, nego i domaćih unutrašnjih prilika odnosno, jednostavnije rečeno, nepovoljnog političkog okruženja i neadekvatnog poslovnog ambijenta za privlačenje stranih investicija.⁸ Sve to vodi ka konstataciji da nema osnova za pretjerani optimizam i očekivanja osjetnih poboljšanja u ovom pogledu.

Tabela 6. Isplate za investicije u stalna sredstva po osnovnim izvorima finansiranja, prema djelatnosti investitora u 2010. godini (u 000 KM)

	Sopstvena sredstva	Udružena sredstva	Finansijski krediti	Lizing	Proračuni i fondovi	Drugi izvori	UKUPNO		
							hilj. KM	%	
Poljoprivreda	60.502	5.708	21.845	2.192	1.500	6.088	97.835	2,1	
Rudarstvo	47.231	7.602	1.983	2.885	711	833	61.245	1,3	
Prerađivačka industrija	456.460	40.645	315.535	43.267	2.296	25.649	883.852	19,3	
Snabdijevanje el. energijom, plinom i vodom	292.382	7.787	72.547	0	5.011	52.069	429.796	9,4	
Građevinarstvo	120.378	3.417	44.631	18.627	1.086	13.708	201.847	4,4	
Trgovina	470.420	30.531	188.332	43.345	1.020	19.287	752.935	16,4	
Ugostiteljstvo	23.403	16.603	12.232	555	1.456	2.050	56.299	1,2	
Saobraćaj	381.399	1.880	58.079	18.915	2.415	24.454	487.142	10,6	
Finansijsko posredovanje	185.297	0	5.754	1.073	5.639	0	197.763	4,3	
Poslovanje nekretninama	139.696	40.197	110.327	10.496	19.218	876	320.810	7,0	
Javna uprava i odbrana	504.045	13.541	109.861	470	83.432	58.579	769.928	16,8	
Ostalo	131.827	1.959	33.000	5.175	68.924	86.304	327.189	7,1	
UKUPNO	hilj.KM	2.813.040	169.870	974.126	147.000	192.708	289.897	4.586.641	100,0
	%	61,3	3,7	21,2	3,2	4,2	6,3	100,0	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

⁷ Vidjeti u: M. Halilbašić, (2011), *Strane direktne investicije i konkurentnost BiH*, Ekonomska i socijalna stvarnost BiH, Forum Bosna, br.. 52/11, 2011, str. 58–77

⁸ World Investment Report, *Assessing the impact of the current financial and economic crisis on global FDI flows*, UNCTAD, New York and Geneve, 2009. Dostupno na: <http://www.unctad.org>, 21. 7. 2011.

Investicije po djelatnostima u 2010. godini pokazuju najveće učešće u oblasti prerađivačke djelatnosti (19,3%), zatim javne uprave (16,8%), trgovine (16,4%), saobraćajnih djelatnosti (10,6%), proizvodnje i snabdijevanja električnom energijom (9,4%), poslovanja nekretninama (7,0 %), građevinarstva (4,4 %) itd.⁹

Mnoge analize su pokazale da je globalnom finansijskom krizom najviše bio pogođen najjači bh. izvozni sektor – metalska industrija, zbog globalnog smanjenja potražnje, cijena ruda i metala (željeza, čelika, aluminijska, bakra, cinka i dr.), autodijelova (kriza svjetske automobilske industrije). Smanjenje proizvodnje vodećih bh. izvoznika (npr. Arcelor Mittal Zenica, Aluminij Mostar, Arcelor Mittal Prijedor, ASA Prevent, Birač Zvornik, TMD Gradačac, Cimos Zenica i dr.) generiralo je i najveći dio ukupnog smanjenja izvoza 2008. i 2009. godine. Jednake efekte (ali pozitivne) dalo je njihovo obnavljanje proizvodnje, odnosno približavanje, dostizanje ili čak prestizanje obima pojedinih kompanija iz vremena prije krize. Ovaj sektor ponovo se pokazuje kao nosilac bh. razvoja, te se pozitivan trend nastavlja uz najave novih poslovnih aranžmana i saradnje u regiji (primjera radi u autoindustriji).¹⁰

Veliki problemi u građevinarstvu i industriji građevinskih materijala nisu rijetki, jer je kreditna kriza skoro zaustavila finansiranje izgradnje početkom svjetske finansijske krize, ali njene posljedice traju i danas u vidu otežanih uslova kreditiranja, drastičnog smanjenja potražnje i smanjenja cijena nekretnina, a posljedično i potražnje za građevinskim uslugama i materijalima.¹¹ Osim otpuštanja radnika u ovom sektoru u BiH, pogoršanju stanja doprinijela su i otpuštanja radnika iz BiH u inostranstvu, prije svega u EU i Hrvatskoj, a trenutno je možda najteže stanje u Sloveniji, gdje vodeće građevinske kompanije, jedna za drugom, proglašavaju nesolventnost. U građevinarstvu se pokazao konstantno veliki udio neprijavljenih radnika u ukupno zaposlenima, tako da brojna otpuštanja nisu statistički evidentirana, što daje nerealnu sliku stanja. Posebno težak udar građevinarstvu, ali i nekim drugim privrednim sektorima, nanijela je kriza u Libiji, odnosno obustava realizacije brojnih projekata bh. kompanija na ovom tržištu. Dosadašnje štete još uvijek su nadoknadive, ali bi eventualno dugotrajno održavanje trenutnog stanja moglo imati nesagledive posljedice.

⁹ Agencija za statistiku BiH, 2011.

¹⁰ <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

¹¹ World Investment Report, *Investing in a Low-Carbon Economy*, UNCTAD, New York and Geneva, 2010. Dostupno na: <http://www.unctad.org>, 6. 6. 2011.

Energetski sektor također se suočio sa značajnim padom potražnje uzrokovanim smanjenjem obima proizvodnje velikih industrijskih potrošača na domaćem tržištu i stranim tržištima, kao i obustavom ili odgodom realizacije najavljenih ambicioznih planova ulaganja u nove proizvodne kapacitete. Slabljenjem recesije na bh, izvoznim tržištima poboljšana je plasman električne energije u izvozu, ali cijene su još uvijek znatno niže nego prije recesije. Može se vidjeti kontinuirano povećavanje proizvodnje i izvoza Rafinerije nafte Bosanski Brod i Rafinerije ulja Modriča, te daljnji porast učešća domaćih proizvoda na tržištu i razmjerno smanjenje uvoza.¹² Na taj naći se kompanije u ovoj oblasti sve više pretvaraju u jedan od vodećih industrijskih kapaciteta u BiH. Realizacija najavljenih ulaganja u dostizanje najviših standarda kvaliteta finalnih proizvoda mogla bi BiH pretvoriti u regionalnog lidera u ovoj oblasti, pogotovo ukoliko se konačno pristupi i istraživanju evidentnih zaliha nafte i naftnog plina koje BiH posjeduje, ali ih još uvijek ne koristi.

Poljoprivreda i proizvodnja hrane je sektor koji kontinuirani rast cijena pretvara u jedan od najprofitabilnijih u svijetu, ali u BiH ovaj profit ostvaruju najvećim dijelom trgovci i uvoznici stranih finalnih proizvoda, dok se domaći proizvođači suočavaju sa brojnim sistemskim problemima i nelojalnom stranom konkurencijom.¹³ Povećanje poticaja primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji i stimuliranje ulaganja u ovoj oblasti bi omogućilo domaćim proizvođačima da aktuelnu krizu konačno iskoriste za povećanje učešća na domaćem tržištu. Ovo bi, ujedno, trebalo predstavljati osnovu za izvoznju ekspanziju. Zabilježena pozitivna kretanja u agroindustrijskom sektoru nisu rezultat bilo kakve systemske podrške nadležnih vlasti, već isključivo samostalnog djelovanja poljoprivrednika i industrije u ovoj oblasti, uz veliku podršku zadružnih saveza i međunarodnih projekata.

Ni ostali sektori nisu bili pošteđeni negativnih efekata globalne recesije, ali su oni bili nešto blaži i većinom posljedica ukupnog usporavanja ekonomskog razvoja i pada životnog standarda stanovništva. Tako je i oporavak u ovim sektorima još u stagnaciji, s obzirom da poboljšanja životnog standarda nema, već ga, naprotiv, aktuelna inflatorna kretanja dodatno pogoršavaju. U svakom slučaju, ohrabrujući rezultati pojedinih sektora, posebno vodećih izvoznih kompanija, ne mogu osigurati oporavak cjelokupne ekonomije, te će daljnji razvoj, velikim dijelom, zavisiti od ekonomske politike i konkretnih mjera

¹² Vidjeti i na: <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

¹³ Vidjeti i na: <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

podrške vlasti.¹⁴ Suštinsko poboljšanje uslova poslovanja je jedino moguće rješenje koje privredi i bh. građanima osigurava uspješniji naredni period.

2. Ekonomski trendovi u Bosni i Hercegovini zabilježeni tokom 2011. godine

Dešavanja u velikim i razvijenim ekonomijama svjedoče o teškoj ekonomskoj krizi iz koje nije izuzeta ni BiH. Ova zemlja, osim globalnom krizom, treba se nositi i sa brojnim drugim izazovima: od privatizacije, složenog i neuravnoteženog pravnog sistema te njegovom nedovoljnom efikasnošću. Finansijska kriza se tokom 2009. godine u velikoj mjeri odrazila na BiH i to prije svega kroz pad izvozne potražnje i novčanih priliva iz inostranstva. Rezultati su bili snažan pad izvoza i finalne potrošnje, a posebno pad investicija i to za 29%. Ekonomska slika nije bila ništa bolja ni krajem 2009. i početkom 2010. godine, kada su negativni trendovi nastavili da prate bh. ekonomiju bez obzira na ponovni rast najvećih svjetskih ekonomija.¹⁵

Postepeni oporavak evropske ekonomije u deset mjeseci 2010. godine bio je dobra vijest i za BiH, tako da se bolji dani za bh. ekonomiju mogu očekivati u naredne tri godine. Ova optimistična predviđanja sadržana su Ekonomsko-fiskalnom programu 2011–2013. godine¹⁶, kojeg je Vijeće ministara BiH usvojilo na posljednjoj sjednici. Inače, ovaj program se smatra pripremom za pretpristupni ekonomski program, koji je obavezan dokument za zemlje kandidatkinje za članstvo u EU. Najznačajnije ohrabrenje predstavlja to što je prvi put od početka recesije zabilježen porast uvoza kapitalnih dobara od 8,7 % u trećem tromjesečju 2010. godine. To bi moglo biti prva značajnija najava zaustavljanja pada investicija. Direkcija za ekonomsko planiranje BiH u Ekonomsko-fiskalnom programu 2011–2013. godine iznosi predviđanja za svaku godinu pojedinačno.

U 2011. godini je došlo do intenziviranja pozitivnih trendova iz drugog polugodišta 2010. godine. Ekonomski rast u EU od 1,8% u 2011.

¹⁴ Više u: P. M. Todaro, S. Smith, *Ekonomski razvoj*, Sarajevo, TDK Šahinpašić, 2006. Slično: M. Bašić, *Ekonomija BiH – teorija i empirija*, Ekonomski fakultet, Sarajevo, 2004.

¹⁵ Vidjeti detaljnije u: K. Hodžić, *Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u BiH*, 2010, str. 3

¹⁶ Vidjeti o tome više na: http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 5. 5. 2011.

godini te nastavak njegovog trenda u narednom periodu bi se trebao značajnije odraziti na izvoz i inostrane prilive novca kako kroz tekuće tako i finansijske transakcije.¹⁷ Pored toga, 2011. je godina očekivanog oporavka investicija nakon dvije godine pada. Sve ovo bi trebalo predstavljati prvi ozbiljniji pomak domaće potražnje i uvoza, tako da bi prvi put nakon dvije godine BiH trebala zabilježiti nešto značajniji ekonomski rast od 3,2 %. Iako daleko od impresivnog, EU ekonomski rast od 2% za 2012. godinu bio bi dovoljna osnova da se projicirani bh. trendovi iz 2011. godine ne samo nastave nego i dodatno ojačaju. To se odnosi na jačanje izvozne potražnje i izvoza te nastavak oporavka investicija.¹⁸ Ovo bi trebalo imati pozitivne implikacije na tržište rada, kroz jačanje zaposlenosti, a djelomično i plaća. Ekonomski rast u 2012. godini trebao bi prvi put dostići približno pretkriznu dinamiku sa stopom od 5,5 %.¹⁹ Ovo je period u kojem ekonomska kriza iz 2009. godine polagano postaje stvar prošlosti i u kome se stvari polagano vraćaju u normalno stanje. Pozitivni trendovi iz 2011. godine se uglavnom nastavljaju i ekonomija se generalno nastavlja kretati pretkriznim intenzitetom. S tim u vezi, očekuje se realni rast od 5,4% u kome bi izvoz i domaća potražnja imali ključnu ulogu.²⁰

I dalje je ključni problem funkcionisanja BiH nedovoljna institucionalna razvijenost koja onemogućava poboljšanje poslovnog ambijenta. Najvažniji ekonomski nedostatak za BiH je izostanak postojeane politike ekonomskog razvoja i rasta, ograničena primjena razvojne strategije (Strategija razvoja BiH do 2014), te nemogućnost ili nedostatak želje da se krene u strukturalne reforme, bez kojih je gotovo nemoguće očekivati značajnije oživljavanje privrede i stvaranje osnove za ekonomski razvoj.

Ukupna zaposlenost u BiH u zvaničnom sektoru je oko 680.000 radnika, od čega 62,5% u FBiH, 36,1% u RS i 1,4% u Brčko Distriktu. To ilustruje i slijedeća tabela:

¹⁷ <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

¹⁸ <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

¹⁹ <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

²⁰ <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.

Tabela 7. Zaposlenost u BiH po entitetima u periodu 2000–2010. Godine

	BiH	FBiH	RS	Brčko Distrikt
2000.	649.000	410.800	227.100	11.100
2001.	640.000	406.900	222.000	11.000
2002.	637.300	394.200	231.000	12.100
2003.	623.819	387.381	236.438	11.851
2004.	624.549	388.310	236.239	12.521
2005.	631.042	388.418	242.624	13.044
2006.	636.944	389.601	248.139	13.703
2007.	670.786	413.676	258.236	14.624
2008.	689.924	430.745	259.205	n/a
2009.	680.161	426.556	253.665	n/a
2010.	680.135	425.279	253.235	n/a
Indeks 2010/2000	104,8	103,5	111,7	

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

Osim toga, u strukturi zaposlenosti po djelatnostima u 2010. godini evidentno je da je najveći broj zaposlenih u prerađivačkoj industriji (136.707), trgovini (127.756), javnoj upravi (68.164), zdravstvu (44.973) i saobraćaju (43.914).

Posljedice svjetske ekonomske krize u BiH počele su se odražavati na stanje tržišta rada već u posljednja dva mjeseca 2008. godine, kada je došlo do povećanja broja nezaposlenih lica i kada je zaustavljen trend smanjenja broja nezaposlenih lica koji je bio prisutan u 2008. godini. Ova promjena trenda nastavljena je i u 2009. godini.

Tabela 8. Broj zaposlenih i nezaposlenih u BiH u periodu od 2003. do 2010. Godine

	Broj zaposlenih	Broj nezaposlenih	Radna snaga	Stopa nezaposleno sti
2003.	623.819	458.896	1.082.715	42,38%
2004.	624.549	472.972	1.097.520	43,09%
2005.	631.042	508.062	1.139.103	44,60%
2006.	636.944	516.216	1.153.160	44,77%
2007.	670.786	526.636	1.197.422	43,98%
2008.	689.924	492.819	1.171.676	42,06%
2009.	680.161	497.581	1.177.882	42,24%
2010 .	680135	517004	1.197.139	43,19%

Indeks 2010/2003	109,0	108,4	108,8	-
Stopa rasta	1,45	1,29	1,45	-

Izvor: Agencija za statistiku BiH, 2011.

Broj nezaposlenih u BiH u prvoj polovini 2007. godine dostigao je više od pola miliona lica, tačnije 535.000 lica (stopa nezaposlenosti 44,7%), a na području Regije SI BiH blizu 150.000 osoba (stopa nezaposlenosti oko 48%).²¹

Rast BDP-a za 2011. godinu iznosi 2,5%, ali u tu procjenu nije uključena politička nestabilnost koja može imati direktan efekat na BDP-a.²² Uz to, bankarski sektor u BiH, ali i u cijeloj regiji bilježi trend rasta nekvalitetnih kredita, što je posljedica velike izloženosti i kontinuiranog slabljenja regionalnih privreda koje se suočavaju sa sličnim problemima. Ako se tome pridoda i niska stopa konkurentnosti, pad priliva stranih investicija (posebno greenfield), ekonomska slika BiH izgleda prilično zabrinjavajuće. Također, banke u BiH su prisiljene izdvajati visoke iznose za rezervaciju za kredite koji imaju problem u otplati ukoliko se želi sačuvati stabilnost domaćih finansijskih tržišta.

Sve prethodno navedeno govori da se kao dugoročni problemi u BiH ogledaju u vidu: neodrživog ekonomskog rasta, odsustvu realne i strukturalne konvergencije, drastičnog pada domaće tražnje, negativnog trenda rasta nezaposlenosti, nepovoljnog tekućeg računa platnog bilansa, rastućeg trgovinskog deficita (loša struktura izvoza i nedovoljna konkurentnost domaćih proizvoda na inostranom tržištu), ugrožene konkurentnosti i obaranja priliva direktnih stranih investicija itd.²³ Ipak se kao prednosti konkurentnosti BiH mogu izdvojiti slijedeće:²⁴

- makroekonomska stabilnost (81. pozicija)
- tehnološka spremnost (85. pozicija)
- zdravstvo i osnovno obrazovanje (89. pozicija)
- efikasnost tržišta rada (94. pozicija).

BiH je najbolje rangirana u području koje se odnosi na makroekonomsku stabilnost (81. pozicija). U okviru ovog stuba konkurentnosti posebno se izdvaja inflacija koja je na veoma niskom

²¹ Agencija za statistiku BiH, 2011.

²² http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 7. 5. 2011.

²³ Više u: K. Hodžić, op.cit., 2010, str. 3–6

²⁴ http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 7. 5. 2011.

nivou (godišnja inflacija u augustu 2010. godine 1,7%), 14. pozicija u skupini 139 zemalja, te vladin dug (44. pozicija). U pogledu tehnološke spremnosti, BiH je rangirana na 85. poziciji sa evidentnim napretkom u posljednjem srednjoročju (sa 110. u 2007. godini napredovala na 85. poziciju u 2010. godini). Osim navedenih, kao stubove konkurentnosti koji jačaju bh. konkurentnost možemo izdvojiti zdravstvo i osnovno obrazovanje (89. pozicija) te efikasnost tržišta rada (94. pozicija).²⁵

S druge strane, faktori koji najviše ometaju poslovanje u BiH u 2010. godini su: pristup finansiranju, poreske stope, neefikasnost državne administracije, korupcija, poreski propisi te vladina nestabilnost. U svakom slučaju, imajući u vidu prethodno navedeno, BiH se mora pridržavati tzv. deset „zlatnih pravila“ Međunarodnog instituta za razvoj menadžmenta (IMD), da bi njena privreda ostala konkurentna, a to su:²⁶

- stvoriti stabilno i predvidivo pravno okruženje,
- raditi na fleksibilnoj i elastičnoj privrednoj strukturi,
- investirati u tradicionalnu i tehnološku infrastrukturu,
- poticati privatnu štednju i domaće investicije,
- razvijati agresivnost na svjetskom tržištu kao i atraktivnost za direktne strane investicije,
- osigurati kvalitet, brzinu i transparentnost vlade i administracije,
- održavati ravnotežu između nivoa plaća, produktivnosti i poreza,
- sačuvati društvenu strukturu tako da se smanje razlike u plaćama i ojača srednja klasa,
- značajno investirati u obrazovanje, posebno na razini srednjih škola, i dugoročno obrazovanje radne snage,
- uspostaviti ravnotežu nacionalne i globalne ekonomije kako bi se osiguralo održivo stvaranje bogatstva itd.

Međutim, faktori koji najviše ometaju poslovanje u BiH su: pristup finansiranju, visoke poreske stope, neefikasnost državne administracije, korupcija te vladina nestabilnost.

Istražujući korijene i prirodu usporenog ekonomskog razvoja u BiH, prof. dr. Kadrija Hodžić s pravom naglašava utjecaj eksternih izvora nestabilnosti, posebno nepovoljan odraz primjene neoliberalnog modela Vašingtonskog konsenzusa, čija su načela (čvrsta fiskalna politika, jačanje konkurentnosti na konceptu „malih otvorenih ekonomija“,

²⁵ http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 7. 5. 2011.

²⁶ <http://www.fpn.co.me/files/1290428419.ppt>, 7. 5. 2011.

vanjskotrgovinska liberalizacija i smanjivanje uloge države u ekonomiji) izvedena iz oblika snažne države, a primijenjena na slabu državu, kakva je dejtonska BiH.²⁷ Istovremeno, veći zamah u razvoju BiH, prema prof. Hodžiću, sputavaju i faktori interne prirode, posebno permanentna politička neusaglašenost i divergencija o ekonomskoj reintegraciji države, neizgrađenost efikasnih institucija, nedostatak makroekonomskog znanja i dr.²⁸

* * *

Uviđajući složenost problema istraživanja u radu, nametnula se potreba isticanja potencijalnih perspektiva i prognoza Direkcije za ekonomsko planiranje u BiH za mogući izlazak iz trenutnog stanja. Naime, prognoze Direkcije pokazuju da se snažniji oporavak većine industrija u EU očekuje tokom 2013. godine, što će, svakako, utjecati na oporavak industrijske proizvodnje u BiH.²⁹ Također, broj zaposlenih u 2012. mogao bi stagnirati na nivou iz 2011. godine, dok se oporavak tržišta rada u BiH očekuje u 2013, odnosno 2014. godini. Nominalne neto plaće mogle bi biti uvećane do 2,9% g/g u 2012, te 3,1% u 2013. i 3,7% u 2014. godini.

U 2012. se očekuje blagi ekonomski rast, a daljnje jačanje ekonomije EU tokom 2012–2013. godine trebalo bi utjecati na daljnji bh. ekonomski rast.

U 2012. godini doći će do oporavka bh. ekonomije, izvoz roba i usluga će rasti po stopi od 14,4%, dok će uvoz roba i usluga rasti po nešto nižoj stopi od 11,9%, što će doprinijeti smanjenju trgovinskog deficita. Procjena DEP-a je da će 2013. biti godina smirivanja bh. ekonomije.

3. Zaključci i preporuke

Može se zaključiti da ohrabrujući rezultati pojedinih sektora, posebno vodećih izvoznih kompanija, ne mogu osigurati oporavak cjelokupne ekonomije BiH te će daljnji razvoj u svakom slučaju zavisiti velikim dijelom od ekonomske politike i konkretnih mjera podrške vlasti

²⁷ K. Hodžić, 2010,

²⁸ K. Hodžić, *Kvazi makroekonomska stabilnost – zapreka ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine*, Pregled, br. 4, Sarajevo, 2006, str. 38

²⁹ Komentari prilagođeni prema: Direkcija za ekonomsko planiranje, Sarajevo, BiH, decembar 2011.

u BiH. Posebno težak udar na građevinarstvo ali i nekim drugim privrednim sektorima nanijela je i aktualna kriza u Libiji.

U svakom slučaju, neophodne su strukturne reforme koje bi bh. ekonomiju oživjele i usmjerile ka samoodrživosti.³⁰ Sve to govori da 2011. godinu treba posmatrati kao period sa fokusom na „čišćenje“ bilansā, rješavanju problema kvaliteta aktive i pripremi za postkrizni ekonomski rast i razvoj. Svakako bi akcenat trebao biti na snazi osnovnog kapitala banaka i njihovoj spremnosti da dosljedno primijene domaće i međunarodne računovodstvene standarde. Kada je u pitanju tretiranje kreditnog rizika, one banke koje budu drugačije tretirale upravljanje kreditnim rizicima mogu dovesti sebe ali i tržište na kojem djeluju u vrlo nezavidnu poziciju.

Problem bh. ekonomije u ovom trenutku, ali i inače, jeste obim izvoza i potrebno je da bh. vlasti poboljšaju uslove poslovanja privredi, smanje opterećenja kada su u pitanju porezi i doprinosi, omoguće nova ulaganja firmama koje zapošljavaju nove radnike i koje realizuju nova ulaganja, te osiguraju poreske olakšice i druge podsticaje i da podrže poljoprivrednu proizvodnju. Na bh. ekonomiju utječe i smanjena kreditna aktivnost, zatim smanjenje stranih investicija. Treba spomenuti i činjenicu da BiH nema baš najbolji ugled u svijetu, što dodatno otežava njene ekonomske aktivnosti i razvoj.

Činjenica je da su u razvoju bh. privrede u posljednjoj deceniji postignuti zapaženi rezultati, između ostalog društveni *per capita* proizvod je učestvovao, poboljšava se odnos izvoza i uvoza u međunarodnoj robnoj razmjeni. Međutim, činjenica je da stopa privrednog rasta u nivou od 5-6% ne približava BiH na dugi rok visokorazvijenim zemljama članicama EU. Stoga dramatične razmjere nezaposlenosti, slaba međunarodna konkurentnost domaće privrede, neodrživ platni deficit te visok nivo vanjskog duga zahtijevaju, između ostalog, rast izvozne sposobnosti, stabilnost domaće valute, racionalizacije u rashodima javne uprave, dinamizam u razvoju na osnovama povoljnog poduzetničkog ambijenta, uključivanje u relevantne međunarodne i regionalne institucije u cilju pristupa svjetskom tržištu kapitala (posebno direktnim stranim investicijama), preduzimanje fiskalnih reformi, stvaranje uslova za ekonomski održiv rast i razvoj i sl.

³⁰ Više u: K. Hodžić, *Domaća ekonomska misao o integraciji BiH u EU – imamo li razloga biti skeptični prema EU?*, Ekonomska revija br. 8, Ekonomski fakultet u Tuzli, 2006, str. 26.

U konačnom, preporuke za ublažavanje cikličnih i recesijskih kretanja u BiH bi se, svakako, trebale kretati u pravcu uspostavljanja komplementarne bosanskohercegovačke anticiklične ekonomske politike³¹, koja podrazumijeva: redukciju javne potrošnje, povećanje javnih prihoda, fleksibilniju upotrebu obaveznih rezervi Centralne banke BiH, provođenje strukturalnih reformi u smislu pravne reforme, reforme tržišta radne snage te penzionog i zdravstvenog osiguranja, rast investicija, a sve to u funkciji poboljšanja poslovne okoline i poticanja konkurentnosti domaćih kompanija.

Literatura

Knjige

1. M. Bašić, *Ekonomija BiH – teorija i empirija*, Sarajevo, Ekonomski fakultet, 2004.
2. M. Babić, A. Babić, *Međunarodna ekonomija*, Zagreb, Mate, 2008.
3. Lj. Savić, *Ekonomika industrije*, Beograd, Centar za izdavačku djelatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, 2010.
4. P. M. Todaro, S. Smith, *Ekonomski razvoj*, Sarajevo, TDK Šahinpašić, 2006.

Izvještaji, studije i članci

1. A. Domazet, *Intraindustrijska trgovina – od komparativnih ka konkurentskim prednostima u vanjskoj trgovini BiH*, br. 43/08, Ekonomija ubrzanog razvoja, Forum Bosna, Sarajevo, 2008.
2. M. Halilbašić, *Strane direktne investicije i konkurentnost BiH*, br. 52/11, Ekonomska i socijalna stvarnost BiH, Forum Bosna, 2011.
3. K. Hodžić, *Kvazi makroekonomska stabilnost – zapreka ekonomskom razvoju Bosne i Hercegovine*, br. 4, Pregled, Sarajevo, 2006.
4. K. Hodžić, *Domaća ekonomska misao o integraciji BiH u EU – imamo li razloga biti skeptični prema EU?*, Ekonomska revija br. 8, Ekonomski fakultet u Tuzli, 2006.
5. K. Hodžić, *Stanje privrede i mjere anticiklične ekonomske politike u Bosni i Hercegovini*, izlaganje na naučnoj raspravi o temi „Stanje privrede i mjere ekonomske politike 2010. godine, Travnik, Univerzitet „Vitez“, 2010.

³¹ Prijedlog strukturalnih reformi vidjeti u: K. Hodžić, op. cit., 2010, str. 6–10.

6. M. Klapić, *Osnovne karakteristike i trendovi privrede Bosne i Hercegovine*, Ekonomska revija br. 8, god. IV, Ekonomski fakultet u Tuzli, 2006.
7. E. Muratović, *Regionalna ekonomska saradnja zemalja Jugoistočne Evrope u funkciji njihovog bržeg priključenja Evropskoj uniji sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, magistarski rad, Ekonomski fakultet u Tuzli, 2010.
8. World Investment Report, *Investing in a Low-Carbon Economy*, UNCTAD, New York and Geneva, 2010. Dostupno na: <http://www.unctad.org>., juni 2011.
9. World Investment Report, *Assessing the impact of the current financial and economic crisis on global FDI flows*, UNCTAD, New York and Geneva, 2009. Dostupno na: <http://www.unctad.org>., juni 2011.

Internetski izvori

1. Agencija za statistiku BiH ,2011, Sarajevo, <http://bhas.ba>.
2. http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2011/GI_2011_bs.pdf, 15.6.2011.
3. http://www.komorabih.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=931%3Avtr&catid=77%3Avijesti-informatika-i-statistika-&Itemid=132&lang=, 20. 6. 2011.
4. <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.
5. <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.
6. <http://www.komorabih.ba>, 5. 5. 2011.
7. http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 5. 5. 2011.
8. http://www.dep.gov.ba/dep_publicacije/publikacije/?id=1300, 7. 5. 2011.
9. <http://www.fpn.co.me/files/1290428419.ppt>, 7. 5. 2011.